

in postal obcestna svetilka (*Svetilka ob cesti*). Najbolj trpki in boleče žgoči pa postanejo njegovi čustveni izbruhi, naj jih še tako taji v sebi, ko spregovori o smrti (*Smrtni opoj*), o čudnih bolnih vizijah (*Skica*), ko se dotakne »črnega brezna veseljstva« (*Samomorilec pred zrcalom*) in se kot zaklet zastrmi iz oči v oči v veliki Nič (*Nihilomelanholija*). In tako se pred nami nenadoma odprejo novi razgledi po Kosovelovem pesniškem svetu, tisto skrivnostno podtalno dno resničnosti, ki ga dotlej pri njem nismo niti slutili.

GLADIOLE ZA KRISTINO

Danilo Lokar

Ana je stala na sredi cvetličarne in je takoj opazila, da jo bo z duhovi nasičen zrak opijanal. Ozrla se je, mešani vonji so res težki, gosti.

Najprej se ji je zdelo, da je to duh po pomarančah, ali kmalu se ji je sprevrglo in bil je duh po limonah. Čutila je vse bolj razločno, kako gre pijanost vanjo. Pa kmalu ni bil duh več po citronah. To je bil razločen duh po čaju, po kitajskem, kakor ga je včasih že pila, pa ne, bil ni ne kitajski čaj ne ruski, bil je kratko in malo izvrsten, razločen čaj, morda z Jamajke ali s Cejlona, vseeno od kje, vse bolj jo je opijal ta duh, ko se je ozirala naokoli po rožah.

Kakšne rože pa so bile tu?

Takoj je opazila, da so bile hortenzije dveh barv, blede rdeče in modre. »Kako je to mogoče,« je pomislila, »modre poleg rdečih?« Vznemirilo jo je, a spomnila se je, da so ji o tem že pravili, in šla z očesom naprej. V črni trebušasti vazi na tleh so stale nasičeno rumene ivanjščice, ali poleg njih so stale v razsežnem šopu bele kresnice z velikimi rumenimi očmi in tudi to nasprotovanje jo je vznemirilo. Oko je šlo naprej in odkrilo na mizi pred njo v široki posodi čudovite verbenije. Tudi njihova barva je bila gosta, polna, da je morala Ana nehote zavzdihniti, dasi so bili cvetovi verbenije razmeroma drobni.

Pa spak ni miroval. Tudi poleg rdečih verbenij so bile modre v gostem, zasičenem tonu. Njen vzdih se je ohladil in ustavila se je na nageljnih, ki so stali na tleh v širokem bakrenem kotlu. Bili so rdeči in beli, ali tudi beli, poškopljani z ostrimi rdečimi brizgi. Stali so pod visokostebeljnim fikusom, ki je imel liste široke, debele in svetle, pa kakor da so iz kovine.

Ali njeno veselje so bili portulaki, ki so stali v štirioglati dolgi lončeni posodi na mizi. Bili so v vseh odtenkih od snežno belega, prek

umazano belega do medlo in ostro rumenega; a prav tako v rdečih tonih od medlo rožastega mimo krvavo rdečega do vijoličastega. Poznala jih je iz vrtov pri prijateljih in je vedela, da jim sončna luč cvetove odpira, mrak zapira, ponoči pa spe.

Šla je naprej h kaktejam, le nekatere so bile v cvetju. Veliko jih je bilo v prav majčkenih lončkih in bile so zvečine klobasičaste, a na gosto posejane z bodicami. V velikih loncih pa so imele kakteje široke, debele, lopataste oblike in te niso cvele. Zdelo se ji je, kakor da kaktusi z zaničevanjem gledajo na drugo cvetje in čakajo.

Ustavila se je na gladiolah, ki so stale pokonci v visoki posodi, in je takoj vedela, da jih bo vzela. Gladiole so bile nalahko zardele in na vsaki je bil odprt kvečjemu po en cvet. Ko je dalj časa strmela vanje, pa je odkrila, da so čisto nalahko ob rdečici sivo zamazane, in je preudarila:

»To je od tega, ker se niso še in se ne bodo kar takoj odpirale, razcevele, ker so pač še mlade. In to je ravno prav.«

Odbrala je tri gladiole, ki so bile še najbolj zaprte, in odhitela na ulico.

Ana je vedela, da nima daleč do bolnišnice. Pomislila je na dve prečni ulici, pomislila na ulico, ki ju seče, ulica gre navzgor in potem še dve nadstropji, da pride do oddelka za porodnice.

Videla je Kristino tako živo pred sabo. Kristina je bila prvesnica in kmalu bo tri tedne, kar je porodila. A takrat, na koncu prvega tedna, se je nekaj zataknilo, zato je Ana počakala. Počakala pa je, da bo vse, prav vse v redu, in takrat jo bo tudi obiskala. In zdaj je res že vse prav in je ona na poti, da Kristino obiše; in da si pot olajša in da Kristini ta obisk malce posladi, je vzela te tri sveže, še ne prav razcevele gladiole s sabo.

Živa podoba s Kristino pa jo je ustavila prav sredi ulice in opazila je, da je ulica popolnoma prazna. Bila je tista ulica, ki je sekala obe prečnici in je šla navzgor in ni bilo žive duše na nji.

Kristina leži rahlo zardela na visoko nanesenih belih blazinah in je spet iztegnila roko. Ana je poznala ta gib iz urada, ko sta s Kristino delali skupaj in je Kristina segla čez mizo, da si ogleda поблиže pisanje, o katerem jo je Ana spraševala in se z njo pogovarjala. Kristina je segla z iztegnjeno roko, vzela pisanje k sebi in nato sta spet govorili.

Ali zdaj je segla Kristina, da je prijela robec rjuhe in odgrnila obličje otroka novorojenčka, ki je ležal poleg nje. Otroka je bolničarka usmiljenka tako zakrila, ko je odhajala in menila:

»Bolje je, da je na toplem. Dobro je, da ga luč ne moti. Prav bo, da mu kakšna muha ne sede na lička.«

Kristina je pritrdilno odobrila bolničarkino odločitev in ponovila za odhajajočo: »Da mu kakšna muha ne sede na lička.«

Ali glavno je bila vendarle ta Kristinina iztegnjena roka.

»Ti je ne moreš iztegniti,« je urezalo Ano v srce, »ti je nimaš stegniti za kom,« in od zadržane grenčice se ji je nalahko spačilo lice.

Sama je vedela, da je Kristini zavistna. Ali zavistna so bila Kristini vsa dekleta v uradu. Pa ji niso bila zavistna samo zaradi moža, še bolj so ji morda zavidala otroka in skoro v brezupnost jih je metalo, da je bila Kristina takšna, kakršna je pač bila — tiha, samosvoja, brez blebetanja in tega neodgovornega širokoustenja.

Pred poldrugim letom je odšla Kristina na Vipavsko k sorodnikom in čez pol leta je rekla takole, mimogrede zvečer, ko so odhajali iz urada, kakor da je vrgla nevažne besede:

»Čez mesec dni se poročim.«

Ali ni, da bi se človek obesil, da bi znorel?

Vsa dekleta v uradu, od najstarejše do najmlajše, bi se bila rada poročila, o! Ali kako priti do moža? Kako priti po pošteni poti? Nekatera dekleta so v svojem obupu tvegala vse za vse, pa kaj jim je pomagalo? Ostale so z dolгим nosom ali pa — bolje, da ne pomislim.

In zdaj je stegnila Kristina roko, da otročička odkrije in pogleda. Ali ga pa res vidi? Ali ga tudi prav vidi? Ne, ne, Kristina je sicer tiha voda, roko je pa le stegnila in jo steguje kar naprej, saj vem, saj jo poznam. To je zaradi tega, ker se otroka nagledati ne more, ker sama sebi ne veruje, ker ne veruje, da je res, kar je res.

In zato, ker si ne veruje, steguje roko kar ven in ven, odkriva, zakriva in se preverja znova. »Kdo bi se ne, kdo, kdo!« misli Ana z naporom in se napravi po prazni ulici naprej. Potem pa glasno reče: »Kdo!« in se pri tej besedi zbudi iz sladkogrenkih sanj.

Opazi gladirole, ki jih ima v roki, tri so. Obide jo spomin na razcvele bele lilije, ki močno dišijo in pomisli:

»Gladirole so kakor ženske v preozkem stezniku v primeri z razcvelimi lilijami. Razcvela lilija je kakor ženska, ki je odprla modrc in bluzo in se ji usujejo nedra v dlani.«

Ne, ne, Kristina vseeno steguje roko, odkriva, zakriva, preskuša, ali je res ali ni res.

Tako si misli Ana, ko stopa skozi veliko porto v bolnišnico, se nameri čez tlakovano dvorišče in naprej v drugo nadstropje v porodnišnico.

Ali ko o Kristini vpraša, nihče nič ne ve, je nihče ne pozna. Šele bolničarka, ki ni v službi, a je prišla po naključju mimo, se spomni.

»Aha, že vem, tista, prvesnica, pravila je, da je uradnica, odšla je pred desetimi dnevi. Tisto z vročino takrat ni bilo nič. Bil je le strah, strah pa ima velike oči. Šla je v morsko kopališče k Sv. Nikolaju.«

Ana je stopala po širokih položnih stopnicah iz drugega nadstropja navzdol prav počasi. Stopala pa je tako počasi zato, ker je bila tako zamišljena. Zamišljena pa je bila tako zelo, ker —

Spet je opazila v levi roki tri gladiole na dolgih steblih, stegnjene, stisnjene, kakor da so se malo potuhnile. Ali je pa tudi res, da bi se bile potuhnile? Malce so pa le barvo spremenile. Niso več tako rožnate. Ali ne vlečejo majčkeno, majčkeno na vijoličasto? Ne, nekaj se je res premaknilo. Stopala je tako počasi, ker se je bala, da se ji noga ne zastopi in ne pade. Stopnice so v bolnišnici res položne in udobne, vendar če padeš, — pogledala je nizdol, pogledala na levo, na desno — dolgi hodniki, tihi, hladni, kjer zamolklo odmeva.

Pa jo ustavi podoba in obstane. Jutri bo praznovala teta Justi petdesetletnico. Že pred dnevi je na to mislila. Vzela je polo papirja, naslikala veliko, lepo trebušasto petdesetico in videla sama sebe, kako se na prstih stegne in zatakne polo papirja v zrcalo v levi kot zgoraj. Ana je petdesetico lepo ozaljšala, napravila je na desno in levo stran okoli okrogle številke dve zapognjeni lovorovi veji, kakor ju vidimo včasih ob imperatorskih glavah na kovancih in znamkah.

Ana je računala na vtis svoje petdesetice, ali vedela je tudi, da je v tej čestitki opomin in morda celo neki očitek — leta bežijo.

Razen tega je pa Ana vedela, da bo pri teti Justi za petdesetletnico tudi neogibna čokoladna torta na mizi. In na neogibni čokoladni torti na mizi bo spet lepo izrisana petdesetica, izrisana iz sladke, bele sladkorne pene.

To bo skoro malo preveč. Dvakrat po petdeset je sto.

Razumela je, da bi lahko to ostrino prestregla. Kaj pa, če bi se kar naravnost odpeljala v Barkovlje. Veliki prazniki se praznujejo po tri dni, pa tudi po osem, divjaki pa praznujejo sploh kar mesec dni skozi. Zato ne bo nič narobe, če pride dan prej, tako rekoč na večer pred praznikom. Še bolje, toliko lepše, saj saj.

Zelo razločno vidi, kako sedijo na praznik okoli mize. Popoldan je in kava je pravkar zadišala iz kuhinje, prijazen vonj je prišepetal v jedilnico. Prišli sta teti iz Lokavca in stric. Ko tako lepo sedimo okoli sveže pogrnjene mize in čakamo na kavo, se nekdo ozre proti ogledalu, gori v levi kot in se nasmehne. Potem pravi:

»Čas teče.«

Drugi, ki strmi v petdesetico na torti, pa meni:

»Najbolje bo, da to številko razderemo.«

Vzame širok medenast nož s porcelanastim ročajem in šteje, koliko nas je pri mizi. Potem meri na torti. Kakor da hoče biti krvo-ločen, zasadi rezilo v prelepo, v elipsi izpeljano ničlo iz sladkorne pene in se glasno zasmije. Tudi teti iz Lokavca se odobravajoče zasmje-jita za njim.

Ena tet primakne krožnik, pa se pri tem zdrzne, kakor da se je izdala z nedostojno mislijo, in z rokama sredi mize obstane.

Ali popoldan že koraka, petdesetica na sredi torte je razdrta in razdrta, razdeljena je tudi torta, kakor pozabljena je petdesetica in ozaljšana številka na poli papirja na ogledalu v levem kotu gleda kakor začudena na goste, ki se smejo in pridržano srebljejo dišečo kavo v rdečih skodelicah.

»Čas teče,« pravi nekdo in petdesetica na poli papirja na ogledalu gleda že sama začudeno in zapostavljeno na omizje. Vsak hip je bolj tuja sredi gostov in prostora.

Tramvaj, ki vozi iz Trsta v Barkovlje, pa zavije pod železniško progo v tako ostrem ključu, da se tarejo kolesa ob tračnicah in reže železo ob železo s takim škripanjem, da gre človeku skozi mozeg. Pot v breg potem pa tudi ni tako kratkočasna in Ana mora pri vsakem drugem koraku postati.

»Pa res,« pomisli, »tam na verandi stoji Marjanca in otepa cunjo. Brišejo, brišejo, čistijo, snažijo, da se bo vse bleščalo in bliskalo za praznik.«

In Marjanca vrti iz daljave roke kakor vetrnica sem — tja, tja — sem, gor — dol, dol — gor, »le vrti,« misli Ana naprej, »vrti, da se bo vse bleščalo in bliskalo za praznik.«

Potem pa jo obide malodušnost, da dekle tako vztrajno vrti roko, in preudari:

»Ne zmorejo, ne zmorejo vsega, zato vrti roko, pa naj le vrti!«

Ko pride tik pod verando, pa se Marjanca razgovori in razloži:

»Gospa so se odpeljali že včeraj v Ljubljano, k hčeri so šli. 'Kaj bi praznovali,' so rekli, 'kaj bi se veselili, če je človek star petdeset let. Ko bi bilo vsaj trideset, še raje pa dvajset. Daj, malo pospravi,' so rekli in zaprli kovčeg. In res sem pospravila in res so šli.«

Ani se je zdelo, da jo obhaja velika utrujenost. Zato je šla gor v hišo in sedla. Sedla je, se zamislila in zagledala tri gladiole pred sabo na mizi.

»In res so spremenile barvo,« si je šepnila. »Zjutraj sem le osumila. Zdaj sem pa gotova. Cvetovi sami govore, da niso več rožnati, čisto razločno govore, da so vijoličasti in sam bog ve, kam to hoče in kam bo to prišlo.« Bila je hudo zdelana in ne samo od poti, sedela in obseдела je dolgo, do večera.

Ne gre ji v glavo, da bi nesla cvetje domov, in prav ta misel, ki se noče ganiti z mesta, ne da tudi nji, da bi se vzdignila in šla naprej. Sprevidi, kakor da je v cvetju skrita zla sila, vendar je ne more spregledati in uganiti. »Kaj le hoče, kam bi?« misli in čuti svojo negibnost, ki jo tišči na mesto.

»Gladiol vendar ne boš nesla domov!« ji nekdo prišepne, vzdigne glavo, da ga vidi in spozna, ali nikogar ni, lastne misli le so tako glasne.

Ko pride mimo cerkve Sv. Antona na Kanalu, se ustavi in zamisli. Ali ne bi stopila noter? Če bi stopila noter, ne bi moglo škoditi.

Ko je takole sedela v klopi sredi velike cerkve in je prihajal do nje hlad iz zakristije, je opazila, da sta na velikem oltarju na vsaki strani po ena velika vaza za cvetje prazni. »Pa ne, da bi čakali name?«

»Da, prav nate čakava!« sta ji pri priči odgovorili obe vazi v en glas, »prav nate!«

Stopila je iz klopi, korakala kar previdno po sredi velike ladje, stopala po stopnicah pred glavnim oltarjem in mislila, kako naj cvetje razdeli. Porazdelila ga je tako, da je bilo razdeljeno še kar pravično za levo in za desno stran.

Napravila se je nekako obotavljivo spet v svojo klop in pazila na ljudi okoli. Bilo jih je le nekaj, le nekaj samotnih, zapuščenih žensk.

»Nihče ne more nič reči ne slabega misliti,« si je rekla. Za prejete milosti je pač prinesla cvetje na veliki oltar, drugega ni zraven.

Vendar ji je postalo cvetja nenadoma žal. Zdelo se ji je, da bi zvenelo popolnoma neopaženo, še sama se ne bo spominjala, kje ga je odložila.

Ozrla se je spet po ljudeh. Ženske so bile popolnoma zatopljene, nizko sklonjene in odsotne. Vsakdo ima svoje skrbi in ne misli na druge, seveda.

Kakor prej, je tudi zdaj šla po sredi cerkve k velikemu oltarju. Kakor prej, je tudi zdaj stopala sila oprezno po stopnicah in se bližala. Ali cvetje ni nikakor radovoljno šlo iz vaz, upiralo se je, ko je povlekla, upiralo, kakor da je medtem pognalo že korenike. Ena vaza, leva, se ji je celo prevrnila, ko je povlekla.

»Še sreča,« je pomislila, »še sreča, da se ni ubila, da se ni zakotalila na tla. Kaj vse se lahko ne zgodi, kadar je urečeno.«

Zložila je tri gladiole tako, kakor so stale prej, vendar se ji je zdelo, da so se medtem majceno spremenile. Ali niso v barvi malo bolj medle?

Ozrla se je oprezno po ženskah v klopeh, ali te se niso zganile, morda je tudi opazile niso, kdo ve?!

Stisnila je gladiole k sebi, kakor da si jih hoče spet prisvojiti, in korakala zamišljena iz cerkve in od Kanala naprej.

Ko pride domov in se vrže na zofo, vzame iz obupa časopis v roke.

»Jutri popoldne bodo prepeljali rajnko Ivano,« bere, »iz Trsta in položili v domačo zemljo v Matenji vasi. Pogrebne svečanosti bodo zaključene ob petih popoldne.«

Časopis ji pade iz rok. »Rajnka Ivana!« pomisli. »Nekateri ljudje so pač zasmoljeni,« misli, »zasmoljeni, da se smole ne rešijo do kraja in pravzaprav, še na kraju gre smola z njimi. Rajnka Ivana bi bila lahko živela še dvajset let, ali ne? Umrla je vse premlada.

Imela je otroka in se ni poročila. Ali važno je vendarle bilo, da je imela otroka, da pa se ni poročila, ni bilo važno. Rajnka Ivana morda ni znala popolnoma zanesljivo razločevati med tem, kar je važno, in tistim, kar ni važno. Ali od tega je dosti, dosti odvisno. Če ne vse. Morda je res vse od tega odvisno, da natančno razločiš.

Ali izkazalo se je. Škoda, da se je izkazalo šele po Ivanini smrti. Prišlo pa je le na dan — fant je še tu in kakšen mož! Vse drugo pa je že napol pozabljeno. Rajnka Ivana se je pozneje z drugimi moškimi poročila, prvič, drugič, ali kaj ji je od tega ostalo? Nič ni ostalo. Sin pa je ostal, ker je bilo to pglavitno, da je sin tu in da je ostal. In tega Ivana vse do zadnjega ni razumela, namreč glavnega.«

Tako premišljuje Ana na zofi, ko se je prav pošteno zleknila in ji je pal svinčnik iz roke in je malone popolnoma zadovoljna s svojim razmišljanjem, ker se ji zdi, da je prav s tem svojim pretehtavanjem razčistila eno in drugo.

In ker se ji zdi, da je s svojim razčiščenjem lahko popolnoma zadovoljna, se ji odpira, razločno jo vidi, pot naprej in po tej poti mora, hoče naprej, in tako se kar sproti odloča.

Zdaj, ko je sebi in tako rekoč tudi rajnki Ivani pojasnila njeno lastno usodo in vidi tudi zase pot naprej, ji je seveda veliko, veliko laže.

In ker ji je laže, skoči z zofe na noge in se pretegne.

»Seveda bom šla,« reče naglas, »seveda bom šla.«

V Matenji vasi pa ujame pogrebne slovesnosti tako rekoč za rep. Seveda in morda prav spričo tega, da je zamudnica, ni lahko pomisliti, kako bi spravila svoje cvetje na rakev.

Ali izkaže se, da sta obe sestri rajnke Ivane prav priljudni ženski. Ena, starejša, glasno joče in jo jok stresa, da se ji človek težko približa, mlajša sestra pa je prav priljudna in vpraša Ano:

»Prijateljici sta bili z Ivano, pravite, v mladih letih. Da, v mladih letih je bilo vse — —,« ali besed ne more končati.

Potem pa vpraša brez omahovanja:

»Ali imate kakšno željo?«

Ana je ganjena od nepričakovane naklonjenosti in pravi:

»Hvala. Ali kako bi mogla položiti svoje cvetje, ki sem ga prinesla s sabo, malo bliže, recimo na rakev?«

»Jaz vam bom pomagala,« pravi mlajša, ki ji je nekoliko nerodno zaradi hlipanja starejše, in si utre pot med pogrebci, ki se že razvrščajo, kakor bodo stopali proti cerkvi in potem na pokopališče.

Rakev stoji daleč spredaj in mlajša sestra namesti tri gladiole na pokrovu, na vrhu, celo pritrdi jih na mesto z žico naokoli.

Ana spremlja vse gibe od daleč in si ne more misliti, da more biti kdo tako uslužen, tako ustrezljiv, da prav zadnjo človekovo skrito misel ugane.

»Saj, saj,« si pravi, »tudi rajnka Ivana je bila takšna, posebno v mladih letih, ko sva se še dobro poznali in tudi veliko družili, zato pa, prav zato ni vsega posebno dobro razložila in se je zasmolila. V mladih letih — se to rado zgodi, da je človek zasmoljen, tudi če je kasneje poročen prvič, drugič in tretjič. Za vse življenje ostane v veljavi in za vsakogar, pa bodi Peter ali Pavel — kaj je poglavitno in kaj postransko. Njena sreča je bila, da je pustila fanta za sabo.«

Ana si skoro oddahne, ko vzdignejo rakev in zaplava nad glavami pogrebcev. Rakev je rjavo prepleskana in se sveti, ali na vsaki strani sta po dva angela, ki vihtita zlata venca pred sabo v pozdrav. Ani odleže. »To je prav,« pomisli, »da nekoga angeli z venci pozdravijo, ko na novo pride. In rajnka Ivana je prišla na novo, dasi v mladih letih ni vsega bistro razložila. Vendar,« misli Ana naprej, »razložila ali ne razložila, resnica je, da jo zdaj angeli z venci pozdravljajo, ko na novo prihaja.«

Pogrebcev je veliko in so se prav lepo razporedili. Mlajša sestra je Ano, ko je cvetje pritrdila, iz daljave z očmi pozdravila.

Ano pa moti, da je cvetje, ki plava zdaj daleč in visoko pred njo, čez noč skoro do kraja pomodrelo. To ni njeno cvetje, kakor ga je ona

kupila, rožasto, svetlo rdeče, neki zli duh je zlezel vanj in ta zli duh se je zdaj tudi razodel in on je, zli duh, ki jo je vodil in tudi resnično speljal. Zato je postalo cvetje modro, ker je hotelo skrivnost razodeti.

Po pogrebnih svečanostih so pogrebci dolgo posedeli na domu ranjke Ivane, kjer so jih lepo postregli, ti pa so se tudi pošteno založili in zalili. Med to domačo postrežbo so ves čas prepevali narodne pesmi, kakor je pokojna Ivana želela in odredila. In ker je vrsta narodnih dolga, je prišlo vse na dan, začeni z Blagor mu, ki se spočije, Vigred se povrne, Gozdič je že zelen in še in še do kraja, ki je pa daleč in pravzaprav že v temni noči.

Takrat, med petjem narodnih pesmi v Ivanin spomin in kakor je rajnka želela, se je sklonila zamišljena Ana k mlajši sestri, ki je sedela na dolgi klopi ob zidu na njeni desni, in je vprašala:

»Ali se vam ne zdi, da so bile moje gladiole na rakvi nekam čudne, tako modre, jaz sem jih kupila čisto rožnate, blede rdeče. Čisto so se sprevrgle.«

»To je redkost,« je menila mlajša sestra ranjke Ivane, »in redkost je izjema in izjemo moramo kot takšno upoštevati. Modre gladiole so nekaj posebnega in zato sem jih pritrdila na vrhu. Ta in oni jih je opazil.«

In Ana se je za trenutek, ne za trajno, mimogrede in ne za trdno pomirila, sprijaznila s to besedno obliko. Tudi njej se je zdelo, da je bilo v tej meni nekaj izjemnega in posebnega.